

A vadász és Viola

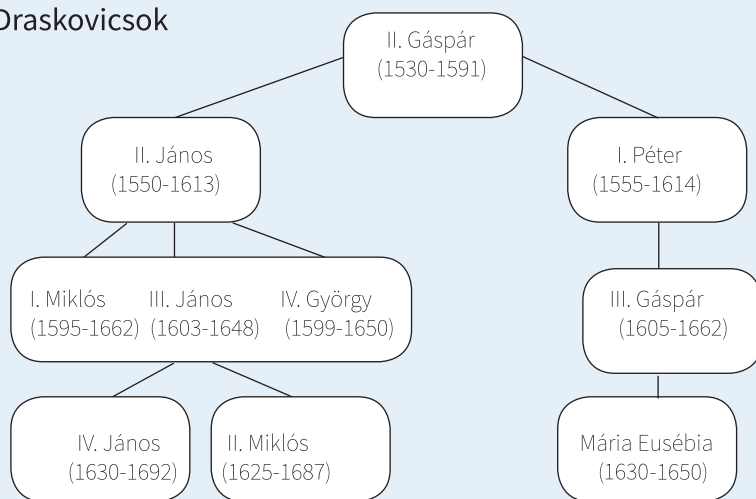
(Zrínyi Miklós első házassága)

BENE SÁNDOR

Zrínyi Miklós első, Draskovics Mária Eusébiával kötött házassága rövid ideig tartott (1646–1650), gyermek sem származott belőle, a magyar irodalomtörténet szempontjából mégis az egyik legfontosabb kapcsolat volt: az első nyomtatásban megjelent magyar nyelvű verseskötet, az *Adriai tengernek Syrenaia groff Zrini Miklos* (1651) valójában a tragikusan fiatalon elhunyt kedvesre, „Violára” való emlékezés, a neki állított verses síremlék. Ehhez képest a házasság, s ha tágítjuk a kört, a jegyesség történetéről, viszonylag kevés adat állt eddig rendelkezésre. Széchy Károly Ráttkay Györgyre építő, Zrínyi javára elfogult, de a Zrínyi és volt apósa, Draskovics Gáspár közötti konfliktus tényeit tárgyyszerűen ismertető összefoglalása után lassan kitértek a magyar kutatás látószögéből a kontextus horvát vonatkozásai, s a *Syrena*-kötet bukolikus szerelmi szálának értelmezése szinte légüres térbe került.

Az újabb kutatások alapján ma már pontosabban rekonstruálhatóak az események. A szereplők az egyik oldalról két Draskovics-testvér, I. Miklós (1595–1662) és III. János (1603–1648), utóbbi horvát bán (1640–1646), majd magyar nádor (1646–1648), valamint unokatestvérük a család másik ágán,

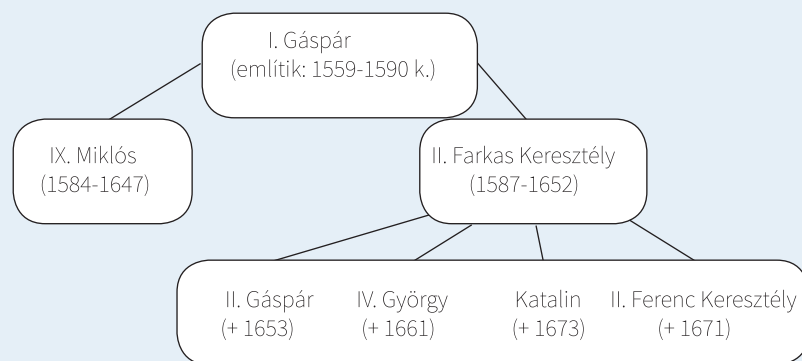
Draskovicsok

III. Gáspár (1605–1662) – az ő egyetlen gyermeke (s ezen ág utolsó sarja) pedig Draskovics Mária Eusébia (1630–1650), Zrínyi Miklós első felesége volt. A másik oldal szereplői két Frangepán testvér, IX. Miklós (1584–1647) és testvére, II. Frangepán Farkas Keresztély (Vuk Krsto Frankopan, 1587–1652), valamint ennek négy gyermeke (a mellékelt genealógiai táblázaton csak halálozási évszámukkal szerepelnek): Gáspár (1653), György (1661), Ferenc (1671) és Katalin (1673).

A történet kezdetéhez lépünk vissza az időben, az 1620-as évek elejéig, amikor Frangepán (IX.) Miklós horvát bán a Bethlen Gábor elleni harcok idején engesztelhetetlen ellenségévé vált a Zrínyi családnak. A bán a belviszályon nem tudott úrrá lenni, s az uralkodó a békesség érdekében kénytelen volt őt elmozdítani posztjáról, hivatalát pedig, salamoni döntés eredményeként, a fiatal Zrínyi György, azaz a költő-politikus testvérpár apja kapta meg. A sértett Frangepán gróf még 1634-es végrendeletében is leszögezi: ő maga gyermektelen lévén, akkor folytatja unokaöccsei anyagi támogatását, ha azok is folytatják a család Zrínyi-ellenes politikáját. Ennek az ellenségeskedésnek Zrínyi

Frangepánok

Lucas Schnitzer: A költő Zrínyi Miklós, 1665 (MNM, Történelmi Képcsarnok)

Péter váratlan és merész lépése veszi élet, amikor 1641-ben összeházasodik Frangepán Farkas leányával, Katalinnal. Az enyhülés azonban csak átmeneti, a törekeny családi békét pedig éppen Miklós házassági tervei borítják fel. Draskovics Mária Eusébiával kötendő házasságához ugyanis fel kellett bontatnia az akkor még gyermekleány Eusébiának Frangepán Györggyel (Farkas kisebbik fiával, Katalin bátyjával, IX. Miklós gróf unokaöccsével) kötött eljegyzését. A házasság nem pusztán személyes vonzalmon alapult, hanem Zrínyi birtokpolitikájával is összefüggött. A cél a korán elhalt apa politikai pozíciójának visszaszerzése és a család megrendült anyagi helyzetének rendezése volt: mindkettőhöz a stratégiai jelentőségű, Zágrábhoz közeli Draskovics-birtokok megszerzésén át vezetett az út. Gáspár gróffal pedig lehetett beszélni: az Alapy Margittal kötött házassága révén ugyan hatalmas vagyonnal gyarapította már meglévő, amúgy is jelentős örökségét, ám régiséggyűjtő szenvedélye és bőkezű egyházi mecénatúrája miatt folyton anyagi nehézségekkel küzdött. Ma úgy mondanánk: „likviditási gondjai” voltak – s ezt használta ki Zrínyi, aki már 1639-ben előzetesen megegyezett vele a Frangepán-eljegyzés felbontásáról, újfent végig sértve a Frangepán családot, főként annak legbefolyásosabb tagját, az öreg Miklós gróft.

A házassági szerződést 1645. május 24-én a zágrábi káptalan képviselői előtt kötötték meg: Draskovics Gáspár bevallást tett arról, hogy a tájérszági Praunecket, valamint a varasd megyei Klenovnikot és Trakostyánt harminc ezer rajnai forint értékben hozományul adja leányával. Zrínyi a maga részéről kinyilvánította, hogy ha utód nélkül ő halna meg előbb, mint Eusébia, akkor feleségét a Zrínyi család huszonnégy ezer magyar forint lefizetése ellenében helyezheti birtokon kívül (de

a birtok marad a Zrínyieknél). Ha viszont a feleség halálozna el utód nélkül, akkor a birtok visszaszáll Draskovics Gáspárra. A körmönfontan fogalmazott házassági szerződés pontosan tükrözi, kinek milyen aduk voltak a kezében. Az előző évben, 1644-ben, ketten együtt szervezték meg a Rákóczi György által a Felföldről elűzött Homonnai Drugeth János országbíró és családja kimenekítését. Gáspár gróf adta a helyet (Klenovnikot), Zrínyi biztosította az élelmiszerellátást, és fedezte a szükséges költségeket. Draskovics Gáspár tehát értékes birtokok fölött rendelkezett, Zrínyinek viszont szabadon mozgítható pénzeszközök voltak a birtokában.

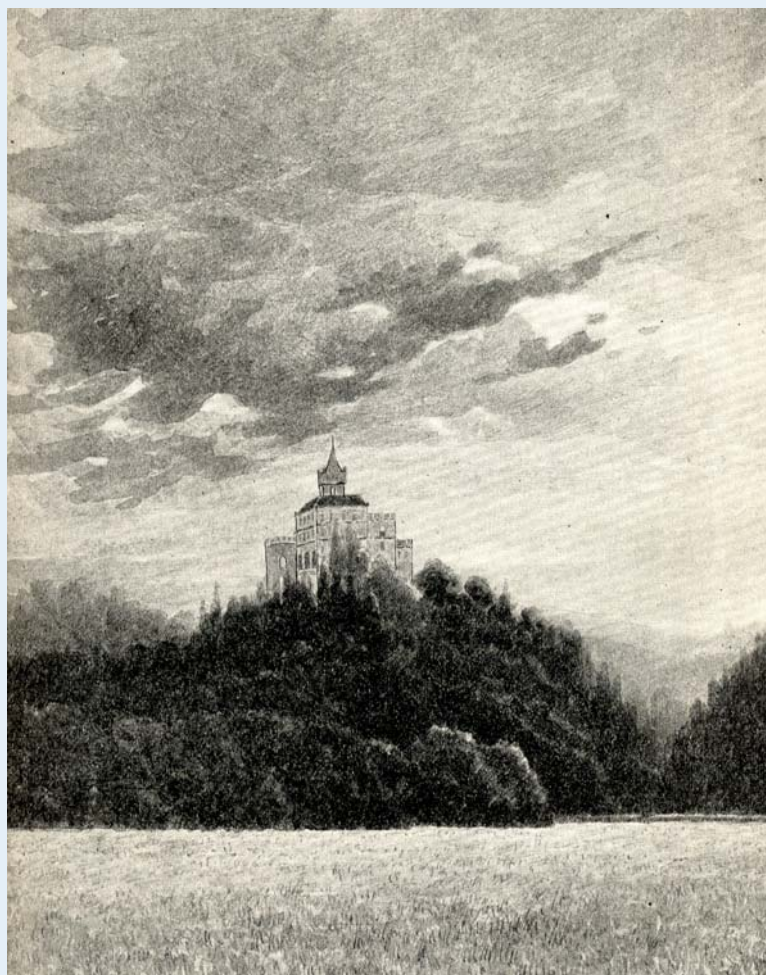
Keglevics Péter megbízható naplója ad hírt róla: az esküvőre 1645. június 4-én került sor Klenovnik várában. Klenovnik a több ágra szakadt széles Draskovics-rokonságnak afféle családi központja volt – közösen birtokolták a Draskovics család két ágának leszármazottai, ez idő tájt Zrínyi leendő apósa és III. János gróf, a horvát bán, de minden arra mutat, hogy tényleges használója Gáspár gróf volt, aki a reprezentációs célokra is alkalmas kastély néhány évvel korábbi teljes felújítását is finanszírozta (akkor még volt miből). A Zrínyi-szakirodalom régi félreértése, hogy az eljegyzés/esküvő mai értelmezésében gondolkodik. Az okiratokból egyértelműen kiderül, hogy június 4-én a szó jogi értelmében teljes értékű esküvőre került sor, egyházi esketéssel, aláírt házassági szerződéssel – mindössze a lakodalom maradt hátra.

Itt kapcsolódik be a történetbe Draskovics (I.) Miklós gróf, a bán és a győri püspök testvére. Miklós különös, szinte külön figurája a családtörténetnek: szinte kizárólag tudós szenvedélyének, az éremgyűjtésnek élt. Tanulmányait a gráci jezsuita kollégium után a burgundiai Dole egyetemén folytatta, majd beutazta egész Európát, a magyar, a latin és a horvát mellett törökül, franciául, olaszul, csehül és németül is kitűnően tudott. Megszállott érme- és régiséggyűjtő volt, szakvéleményét vitás kérdésekben maga az uralkodó is kikérte. Unokatestvérével, Gáspár gróffal a numizmatikai érdeklődés hozta össze, no meg a közvetlen szomszédság: az 1624-es vagyonosztáskor Miklósnak jutott Markóc (a mai szlovéniai Markovci), amely alig 40 km-re volt Gáspár gróf Ijutomeri főbirtokától. Miklós diáriumban a következő bejegyzést olvassuk 1646. február 9-én:

„Redii ex Klenovnik ad S. Marcum 9. Februarij Anno 1646. quo iveram anno praecedenti, 16. Septembris.” Vagyis: „1646. február 9-én visszajöttem Markócra Klenovnikból, ahova az előző év szeptember 16-án mentem.” A szeptember 16-i dátum több mint árulkodó: a korszak szinte minden lakodalmát feljegyző Keglevics Péter naplója szerint éppen az ezt követő napon, szeptember 17-én került sor itt Draskovics János bán leánya, Borbála, és Erdődy Farkas menyegzőjére, vagyis Draskovics Miklós erre az alkalomra érkezett unokatestvéréhez. Azonban ha már ott volt, ott is maradt, mert nem ez volt az egyetlen lakodalom akkoriban Klenovnikon. Zrínyi Miklós már augusztus közepe óta itt tartózkodott, felesége mellett, s minden jel arra mutat: a korábban betegeskedő Eusébia ekkorra felgyógyult, így megtarthatták a régóta tervezett lakodalmat. Október 3-án kedden Homonnai Drugeth János Klenovnikról írt Batthyányi Ádámnak, hogy küldené el „énekes gyermekét”, mert – mint mondja – „itt házasulandó személyek vannak”. A kérés sürgős volt: a mulatságot a hétvégére tűzték ki. Draskovics Miklós gróf diáriuma szerint október 6-án pénteken két részes színjátékot mutattak be a várban; bár közvetlen bizonyíték nincs rá, valószínűsíthető, hogy ez a régi magyar irodalom egyik legszebb, filozofikus igénnyel készült szerelmi drámája, a

Elias Wideman: Draskovics János mellképe, rézmetszet, 1647
(OSZK, Régi Nyomtatványok Tára)

Trakostyán vára (Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664, Magyar Történelmi Társulat)

Constantinusnak és Victorianak egymáshoz való igaz szerelmekről írott comoediája volt. A rákövetkező vacsorán vagy a szombati nap folyamán valaki feltehetően elszólja magát a beavatottak közül, és Draskovics János bán ott tartózkodó emberei megtudják a házassági szerződés kínos részleteit. Mintha csak egy Mikszáth-regényben járnánk: a lakodalmon derül ki, hogy az örömapa elkártyázta a családi kastélyt, ahol éppen mulatozik a násznép.

Példátlan botrány tör ki, a felbolydult vendégsereg szétszéled, a bán megbízottja, Szokolovics Mihály pedig lóhalálában nyargal Zágrába, és hétfő hajnalban, 1645. október 9-én, már ott áll a káptalannál a sietősen megfogalmazott tiltakozással. Ezt az elsőt a következő hónapokban több másik is követ majd, hiszen Trakostyán és Klenovnik örökjogú birtokok voltak, amelyeket leányágon nem lehetett továbbszármaztatni, jogos örököseik Gáspár halála után János bán fiai, Miklós és az ifjabb János voltak. Zrínyi is hazautazott Csáktornyára, s hirtelen felindulásában már pár nappal később, október 10-én, levelet írt a velencei dózsénak. Felajánlotta benne, hogy áttelepül a Köztársaságba, egyúttal abban reménykedett, hogy az ekkor indult török elleni háborúban katonai megbízatáshoz is juthat. (Az ajánlatot szerencsére nem fogadták el.) Csak Draskovics Miklós gróf maradt örök barátjával, Gáspár gróffal Klenovnikon. Ott tölti még az ünnepeket is, és fentebb idézett naplójának következő bejegyzése már arról számol be, hogy végül mégis sor került a halasztott lakodalomra. Okulva a tapasztalatokból, immár a távoli Prauneeben, Gáspár gróf – pontosabban ekkor már veje, Zrínyi – ljutomeri magánbirtokán, Stájerországban, 1646. február 11-én.

Az igazi skandalum azonban csak ezután következett. Gáspár gróf bizonyos volt benne, hiszen a szerződés is kikötötte,

hogy ha leánya utód nélkül halna meg, az elidegenített családi birtokok visszaszállnak rá. Ám mégsem neki, hanem a joggal gyanakvó János bánnak lett igaz: a zágrábi káptalan levéltárában ma is megtalálható Draskovics Mária Eusébia végrendelete 1647. március 25-éről, amelyben egyértelmű kísérlet történik a hozománybirtokok átjászására. Azzal a kikötéssel, hogy Eusébia szülei, III. Gáspár és Eibiswald Anna Veronika, életük végéig húzzhatják a birtokok jövedelmének felét. Sőt, a fennmaradó félrész felét, tehát a jövedelmek negyedét, a többi Draskovics rokonok kapják. Értelmezhetjük ezt egyfajta ajánlatnak is, amivel a várható pereket kívánta megelőzni, de ettől még tény marad: Zrínyi megpróbálta felesége utód nélküli halála esetére is saját magának és rokonságának biztosítani az értékes birtokokat.

A mondottak fényében már nem meglepő, hogy kik voltak azok a királyi tanácsosok, akik 1647 végén, szembeszállva a csaknem egyhangú javaslattal, ellenezték Zrínyi Miklós kinevezését horvát bánná: az unokaöccse félreállításán végig sértett öreg Frangepán Miklós gróf és Draskovics János egykori bán, ekkor már magyar nádor, akinek két fia (János és Miklós) lettek volna Trakostyán és Klenovnik törvényes örökösei. S talán az sem véletlen, hogy a beiktatásra csak a kinevezés után több mint egy évvel, 1649 januárjában kerül sor Varasdon, akkor, amikor már mindkét ellenző eltávozott az élők sorából.

Hamarosan bekövetkezett, amitől már korábban is sokan féltek. Zrínyi felesége, Eusébia 1650. szeptember 14-én meghalt. A Draskovicsok köréből indult a híresztelés, mely szerint talán mérge okozta a fiatal hitves halálát. Ám a házassági szerződésből és a többi iratból is egyértelmű, hogy Zrínyi, bármennyire is igyekezett bebiztosítani magát és a balkézről szerzett birtokokat, addig lehetett igazán biztos a dolgában, amíg

felesége élt. Ráadásul az 1647-es végrendeletből az is kiderül, hogy Eusébia terhes volt, szülés előtt állt – tehát a nyomatékosan hangsúlyozott hitvesi szeretet és az érdekek egy irányba mutattak. Akár az is elképzelhető, hogy három évvel később egy hasonlóan sikertelen szülést már nem élt túl – bár a haláláról beszámoló levél „hatalmas fájdalommal járó betegségről” beszél, ami már régebben is gyenge egészségére is visszavezethető. Kevésbé valószínű tehát, hogy a rosszindulatú pletykának bármi alapja is volna.

A következmények viszont előre láthatóak voltak. Zrínyinek a szerződés értelmében vissza kellett volna szolgáltatnia a hozománybirtokot apósának, de nem tette azonnal, s ennek eredményeként valóságos polgárháború tört ki az országban: 1651 tavaszán Draskovics Gáspár zsoldossereget fogadott, megostromolta és elfoglalta Trakostyán várát, amelyet Zrínyi a muraközi katonasággal, szabályos ostrom útján szerzett vissza tőle. A kiegyezést komoly uralkodói nyomásra kötötték meg végül a terület császári katonai parancsnoka, Wolfgang Auersperg közvetítésével, 1651 augusztusában. Zrínyi 3000 forint és némi terményben kialkudott kártérítés fejében visszaadta a birtokokat Gáspár grófnak.

A fentiekből két következtetés is adódik. Az első a korábban általánosan elfogadott álláspontot illeti, mely szerint Zrínyi *Syrena*-kötetének végső munkálatai, majd a ki-

adás előkészítésének lépései nagyobb politikai vagy katonai konfliktusok nélkül, viszonylagos „szelárményekben” történtek. Ez egyértelműen cáfolható, az 1651-es év első két harmada súlyos családi viszályal, majd belpolitikai konfliktussal telt, s a kötet megjelenése az aktualitások iránt fogékony kortársaknak is üzent az Eusébia iránti szerelem mélységéről, a halála körül keltett esetleges híresztelések alaptalan voltáról. Másodszor: a történeti forrásanyag vizsgálata, a Draskovics-udvarok körüli történetek, főként a Klenovnik környékén mozgó szereplők azonosítása részint megerősíti, részint viszont jelentősen módosítja a Zrínyi-kutatás korábbi konszenzusát a *Syrena*-kötet bukolikus hányadának értelmezéséről, a pásztori maszkok mögött rejtőző szereplők identitásáról. Az értelmezés tárgya éppen az, hogy *milyen távoli és mennyire áttételes* ez a kapcsolat – ám erről semmit sem tudunk mondani, ha nem rögzítjük a megfeleléseket. A vadász: a költő maga; Viola: Draskovics Mária Eusébia; Berleba: Draskovics Borbála; Licaon: Frangepán György; Hajnal: Esterházy Anna Júlia. Ez utóbbi megfelelésből következik, hogy elvetendő „Júlia” azonosítása Esterházy Júliával (ekkor már régen Nádasdy Ferenc feleségével); „Júlia” itt Violának egy újabb fikciósintre transzponált megfelelője, „fikció a fikcióban”, akárcsak Eurüdiké (vagy a „vadász” esetében Orpheusz).

A Zrínyiek címere (Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664, I, Magyar Történelmi Társulat)

A Draskovics család címere, 1635 után (OSZK)

Irodalom

ESTERHÁZY Pál *Visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1652)* = ESTERHÁZY Pál *Mars Hungaricus*, kiad. IVÁNYI Emma, szerk. HAUSNER Gábor, Budapest, Zrínyi, 1989, (Zrínyi-könyvtár, 1), 305–320.

HERNER János, ORLOVSKY Géza: *Macskási Boldizsár levele Teleki Mihálynak, felesége hűtlenségéről*, *Lybus*, Magyarságtudományi Forrásközlmények, 2(2004), 79–83.

JENEI Ferenc: *A szerelmes Zrínyi*, *PIM* Évkönyve, 1964, 35–49.

KANYARÓ Ferenc: *Zrínyi szerelme*, *Figyelő* 19(1885), 81–94.

Keglevics Péter naplója: Ferdo Šišić: *Dva ljetopisa XVII. vijeka*, *Starine JAZU*, 36(1918), 368–389. (A Deák Farkas-féle 19. századi kiadás – Keglevics Péter naplója, *Magyar Történelmi Tár*, 13(1867), 238–249 – néhol hiányos és pontatlan fordítás.)

KLANICZAY Tibor: *Zrínyi Miklós*, Budapest, Akadémiai, 1964.

KOVÁCS Sándor Iván: *A lírikus Zrínyi*, Budapest, Szépirodalmi, 1985.

Emil LASZKOWSKY: *Trakošćan*, *Prosvjeta*, 1895, 368–371.

Radoslav LOPAŠIĆ: *Spomenici Tržačkih Frankopana*, *Starine JAZU* 25(1892), 201–332.

LUDÁNYI Mária: *Constantinusnak és Victorának egymáshoz való igaz szerelmekül írott comoedia. A magyar nyelvű udvari dráma születése*, Budapest, 1990, kézirat, MTAK Kézirattár D. 14693.

ODESCALCHI Artúr: *Két főrangú magyar érmész a XVII-ik században*, *Századok* 7(1873), 578–581.

Georgius RATTKAY: *Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*, Viennae, Cosmerovius, 1652, 262–264.

Petar STRČIĆ: *Nikola IX. Tržački = Hrvatski biografski leksikon*, *urednik Trpimir Macan*, 4, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1998, 419–421.

SZERÉMI [SZILÁGYI Sándor]: *Gr. Zrínyi Miklós egyesség-levele gr. Draskovics Gáspárral*, 1651, *Történelmi Tár* 2(1879), 598–600.

SZERÉMI [SZILÁGYI S.]: *Trakostyán vára a XVI-ik század végén és egy adat Zrínyi a költő életéhez*, *Századok* 13(1879), 600–613.

SZÉCHY Károly: *Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1896, 1, 307–321.

TAKÁTS Sándor: *Zrínyi-levelek* = T. S.: *Magyar küzdelmek*, Budapest, Genius, 1929, 1, 103–181.

Bartol ZMAJČ: *Postanak i razvitak roda Drašković*, *Kaj* 5(1972), 53–59.

A kiadatlan levéltári anyag (Draskovics Miklós diáriuma, Ladányi Ferenc Draskovics-családtörténete, a házassági szerződések) részletes ismertetését ld. BENE Sándor: *Constantinus és Victoria (Zrínyi Miklós első házassága)*, megjelenés alatt = *A magyar–horvát együttélés fordulópontjai: Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, szerk. LUKÁCS György, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet.